

Výtvarná výchova v distančním vzdělávání mateřských škol v České republice.

Magda Strouhalová

Anotace: Příspěvek se zabývá výukou výtvarné výchovy dětí v českých mateřských školách při využití distančního vzdělávání. Reflektuje současnou situaci prezenční výuky výtvarné výchovy a zjišťuje, jaké jsou možnosti a formy výuky v distančním režimu, jak sdílet výukový materiál, jaké mohou být inspirační zdroje pro tvorbu materiálu včetně ukázek i možností zprostředkování umění, aby byla zachována estetická a tvůrčí výtvarná aktivita. Oporu hledá v Rámcovém vzdělávacím programu předškolního vzdělávání a zamýšlí se nad aspekty zakomponování distančního vzdělávání. Na problematiku nahlíží i z pohledu rodičů, kteří jsou v distančním vzdělávání neopomenutelní partneři učitele i dítěte samotného, a popisuje, jaká rizika jsou s tím spojena.

Klíčová slova: výtvarná výchova, mateřská škola, distanční vzdělávání, estetika, zprostředkování umění, výtvarná aktivita, Rámcový vzdělávací program

Úvod

„Je třeba zdůraznit, že přínos výtvarné tvorby dětí předškolního věku se měnil v kontextu priorit vzdělávání. Můžeme však konstatovat, že kreslení a další výtvarné aktivity nebyly v předškolním vzdělávání pojaty jako izolované, zaměřené pouze na zvládnutí výtvarných postupů nebo jako nástroj rozvíjející jemnou motoriku dítěte apod. Vždy zde byl prostor pro spontánní výtvarnou tvorbu dětí.“ (Stadlerová a kol., 2011). Právě nyní se kontext priorit vzdělávání vzhledem k celosvětové pandemické situaci výrazně mění. Na řadu přichází reflexe stávajícího ukotvení výtvarné výchovy v preprimárním vzdělávání. Jakým způsobem probíhá výuka výtvarné výchovy v mateřských školách? Je dostatečně erudovaný pedagogický sbor v oblasti výtvarné výchovy? Můžeme hledat oporu v Rámcovém vzdělávacím programu, který je pro školy závazný? Nově je potřeba výtvarnou výchovu implementovat do distančního vzdělávání a mít platformu pro tento způsob výuky – definovat možnosti a formy výuky, stanovit způsoby sdílení, hledat inspirační zdroje apod. Neopomenutelnou součástí celého tohoto procesu je pak sám rodič, který se ocitá v naprosto nové roli a stává se přímým aktérem edukace. Doba je to nelehká, v mnoha ohledech negativní. Na druhou stranu skrývá i pozitiva v podobě odstranění nefunkčních systémů a nabízí možnosti pro změnu a spolupráci s lidmi, se kterými bychom za běžných okolností nepřišli do kontaktu.

1 Výtvarná výchova v mateřských školách tady a teď

„Didaktický styl vzdělávání dětí v mateřské škole je založen na principu vzdělávací nabídky, na individuální volbě a aktivní účasti dítěte. Učitel je průvodcem dítěte na jeho cestě za poznáním. Probouzí v něm aktivní zájem a chuť dívat se kolem sebe, naslouchat a objevovat. Nikoli tím, kdo dítě „úkoluje“ a plnění těchto úkolů kontroluje.“ (RVP PV, 2018). Denní harmonogram¹ v mateřské škole je založen na dlouholeté tradici, kdy je výtvarná aktivita většinou nabízena jako dopolední řízená, nepřímá řízená nebo samostatná činnost. Z výtvarného hlediska by měla být nejvíce preferovaná varianta nepřímé řízené činnosti a samostatné činnosti. Při nepřímé řízené činnosti dítě práci vykonává samostatně, ale prvotní impulz jde od pedagoga. Ten má práci předem promyšlenou a instrukcemi vede děti k činnosti. Samotná tvorba už je plně v rukou dětí a učitel ustupuje do pozadí, do role pozorovatele (obr. 1). Samostatná činnost je také z pohledu výtvarné výchovy velmi efektivní, kdy role učitele je pouze za začátku činnosti v podobě motivátora, podporovatele a pomocníka. Činnost tak jde přímo od dětí a pedagog jí nemá dopředu promyšlenou. Dítě buď pracuje samostatně nebo kooperuje s ostatními dětmi (obr. 2). Taková činnost umožňuje dětem volit vlastní postupy a způsoby řešení, volit si materiál a pomůcky. Zde se nabízí možnost implementovat do vzdělávání projektovou výuku – výtvarné projekty nebo výtvarné řady², které nabízí vzdělávací obsah v přirozených souvislostech. Nejméně preferovanou by měla být řízená činnost (obr.3). Z výtvarného hlediska nepodporuje přirozený vývoj a rozvoj dítěte - rozvoj psychomotoriky, myšlení, citů, vůle, emocí a imagince V některých případech jí může i potlačovat.

Obr. 1, 2, 3

Vždy záleží na osobnosti pedagoga. Od toho se pak odvíjí, jakou pro děti preferuje činnost, zda řízenou, nepřímou řízenou nebo samostatnou. „Zásadní chybou, které se dopouštějí dospělí – ať už jde o rodiče či vychovatele – je to, že zasazují do hodnocení dětských výtvarných projevů svoje kritéria krásy.“ (Stehlíková Babyrádová, 2014). Stejného názoru je i Hana Stadlerová, protože „dítě vnímá, chápe a vykládá svět jinak než dospělý a tuto zkušenost vyjadřuje svým vlastním způsobem. Neměla by mu být nijak vnucována představa vnímání reality dospělých, ať je jakkoliv vkusná či kultivovaná. Dítě hledá cestu k osobité výtvarné výpovědi a od učitele se očekává, že mu bude na této cestě průvodcem, který citlivě doprovází dítě na jeho cestě při hlubším objevování světa“ (2011).

¹ Denní režim je organizován do určitých „bloků“, ve kterých probíhají výchovně vzdělávací činnosti např. 6.30-8.45 h volná hra, 9.00-10.00 h vzdělávací aktivity, 10.30 h svačina, 11-12 h pobyt venku apod.

² Výtvarný projekt je promyšlený celek úloh, které na sebe navazují. Je založen na smysluplném úkolu, zajímavém tématu nebo problému, který si žáci chtějí nebo potřebují vyřešit. Výtvarné řady jsou krátké a jednoduché celky a rozvíjejí zvolený námět. (Exler, 2014, s. 17)

Některé vzdělávací směry jsou na výtvarnou výchovu zaměřené více, jako například filozofický směr Reggio Emilia³. Tato koncepce mateřské školy u nás není příliš rozšířená, ale pro řadu pedagogických pracovníků by mohla být velmi zajímavá a efektivní. „Filozofie Reggio Emilia je přístup ve vzdělávání, vycházející z přirozenosti a radosti učení. Učení probíhá v tematických projektech, které vznikají na základě dětského zájmu. Právě to, co děti fascinuje nebo na co hledají odpovědi, může být impulsem k novému, hlubšímu poznání.“ (Safirka, nd). Hana Stehlíková Babyrádová zastává názoru, že „kresbu, malbu či prostorovou nebo i akční činnost lze u dětí předškolního věku pouze iniciovat: lze otevírat brány dětské fantazie ...“ (2014). Což nám dává dostatek prostoru pro to seznamovat děti s uměním a zprostředkovávat jim ho. Jenže to má jedno velké úskalí. Aby umění mohlo být zprostředkováno ze stran učitelů mateřských škol, je nutná dobrá orientace v tomto oboru. Bohužel převážná většina pedagogů v mateřských školách tuto orientaci nemá. Tato skutečnost je způsobena systémovým ukotvením předpokladů pro výkon učitele v mateřské škole v zákoně o pedagogických pracovnících⁴. Tvůrčí činnost, která mimo jiné obsahuje i výtvarnou výchovu, je každodenní náplní vzdělávacího procesu preprimárního vzdělávání oproti primárnímu a sekundárnímu vzdělávání. Za těchto podmínek se právě zde nabízí prostor pro tvorbu kvalitního didaktického materiálu, který by usnadnil práci učitelů (obr. 4). Kvalitně vytvořený pracovní list inspirovaným uměním seznamuje a vzdělává děti, ale nenásilnou formou seznamuje i pedagogy s uměním. Zároveň by měl dostatečnou estetickou hodnotu. Tím by naplnil vzdělávací cíle, nabídku, očekávání a vyhnul se možným rizikům uvedených v RVP PV.

Obr.4

1.1 Opора v Rámcovém vzdělávacím programu předškolního vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV⁵) je vytvořen velmi kvalitně. Jsou v něm jasně stanoveny cíle, pojetí a specifika předškolního vzdělávání, metody a formy práce⁶.

³ Reggio Emilia je přístup ve výchově a vzdělávání, který se neustále vyvíjí, reaguje. Učitelé si určují obecné cíle a snaží se předvídat reakce dětí tak, aby co nejlépe připravili prostředí pro jejich učení, dané aktivity a projekty. Výuka většinou probíhá formou projektů, které vznikají na popud dětí nebo učitelů. Někdy může projekt vzniknout z nějakého problému nebo konkrétní události. Projekty jsou vlastně intenzivní stavbou vědomostí, učením vedeným dětmi, kde dospělí pomáhají získávat zdroje a informace a nabízet dětem další cesty a vedení. Mohou trvat jen pár dní nebo až několik měsíců, mohou se přetvářet v další otázky, problémy a projekty. Hlavními principy jsou dítě jako aktivní účastník učení, důležitá je role prostředí, spolupráce učitel-dítě-rodic v procesu učení a dokumentace procesu učení. (<http://www.reggioemilia.cz/cs/principy.php>)

⁴ Učitel mateřské školy získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním, vyšším odborným vzděláním nebo středním vzděláním s maturitní zkouškou.

⁵ RVP MV je dokument, který stanovuje cíle, formy obsah a délku vzdělávání. Na jeho základě si každá škola vytváří školní vzdělávací program.

⁶ Cíle – rámcové cíle, klíčové kompetence (k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, činnostní a občanské), dílčí cíle, dílčí výstupy. Metody a formy práce – prožitkové a kooperativní učení hrou a činnostmi, situační učení, spontánní sociální učení.

Vzdělávací obsah je rozdělen do pěti oblastí⁷. Velkým přínosem je, že u každé oblasti jsou velmi detailně stanoveny dílčí vzdělávací cíle (co učitel u dítěte podporuje), vzdělávací nabídka (co učitel dítěti nabízí), očekávané výstupy (co dítě na konci předškolního období zpravidla dokáže) a rizika (co ohrožuje úspěch vzdělávacích záměrů učitele). Výtvarná výchova je víceméně zařazena ve všech vzdělávacích oblastech, nejvíce pak ve dvou oblastech. První je oblast Dítě a jeho psychika – podoblast Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace. Vzdělávací nabídka (co učitel dítěti nabízí) by měla být tvořena přímým pozorováním přírodních, kulturních i technických objektů i jevů, experimenty s materiály a předměty, hrami nejrůznějšího zaměření podporující tvořivost, představivost a fantazii. Očekávaným výstupem by tedy dítě mělo umět vyjadřovat svou představivost a fantazii v tvořivých činnostech, která zahrnují i výtvarnou výchovu. Druhá je oblast Dítě a společnost. Dílčí vzdělávací cíl (co učitel u dítěte podporuje) by měl být seznámení se světem lidí, kulturou a uměním a rozvoj společenského a estetického vkusu. Vzdělávací nabídka (co učitel dítěti nabízí) by měla být tvořena výtvarnými projekty, výtvarnou tvůrčí činností, receptivní výtvarnou činností a setkáním se s výtvarným uměním mimo mateřskou školu. V neposlední řadě i aktivity přibližující dítěti svět kultury a umění. Velkým rizikem (co ohrožuje úspěch vzdělávacího záměru učitele) může být nedostatek příležitostí k rozvoji umělecké odpovědnosti dítěte a k vytvoření jeho estetického vztahu k prostředí, ke kultuře a umění. (RVP PV, 2018).

Na těchto základech si školy vytvoří vlastní Školní vzdělávací program (ŠVP). Jeho naplňování v prezenční formě výuky by nemělo být problémem. Ale co s výtvarnou výchovou a výše zmíněnými principy a jejich naplnění v situaci, kdy je škola nucena přejít do distanční výuky? Výtvarná výchova je jistě nedílnou součástí tohoto celku, ale v kontextu krizové situace by mohla být vytlačena do ústraní. Proto je potřeba výtvarnou výchovu zakomponovat do distančního vzdělávání. Jakým způsobem bude aplikována, vyžaduje trochu času a hledání optimálních řešení ověřených v praxi.

1.2 Bude zachována výtvarná a tvůrčí aktivita v distančním vzdělávání?

Svět se v podstatě ze dne na den otočil naruby a pedagogové byli vystaveni naprosto nové a neznámé situaci, kdy museli začít vyučovat na dálku. Každá škola, každý učitel se tohoto nelehkého úkolu zhostil po svém. Vláda české republiky v červenci 2020 schválila novelu školského zákona, do které implementovala distanční výuku, která se týká i preprimárního vzdělávání, ale pouze předškolních

⁷ Dítě a jeho tělo, Dítě a jeho psychika – Jazyk a řeč, Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace, Sebepojetí, city a vůle, Dítě a ten druhý, Dítě a společnost, Dítě a svět.

děti⁸, pro které je docházka povinná. Předpokládá se, že výukový materiál by jistě uvítali i rodiče nepředškolních dětí.

Z šetření mezi pedagogy bylo zjištěno, že jako nejčastější formu sdíleného materiálu používali pracovní listy (obr. 5), videa v podobě živého vysílání (online výuka) nebo videonávody pro daný úkol či fotonávody (obr. 6). Výukový materiál byl sdílen často emailem, komunikačními aplikacemi (WhatsApp, Messenger atd.), přes sociální sítě, přes rodičovské portály (Edookit, EduPage, Bakalaří apod.) nebo umístěn na webu dané instituce. Škola by se měla sjednotit v používání jedné platformy, čímž se rodiče nemusí učit pracovat v různých prostředích. Žijeme v technologické době a je nezbytné, aby se tomuto trendu komunikace přizpůsobily i generace učitelů, pro které je stále příjemnější komunikovat klasičtějšími způsoby.

Obr. 5, 6,

Právě onu online výuku si rodiče často chválili. Děti byly v kontaktu s vyučujícím a učební látka nebo zadaný úkol jim byl vysvětlen erudovanou osobou. Rodiče občas argumentují nedostatkem zdrojů v podobě počítače, notebooku nebo tabletu, avšak většina materiálu lze spustit i na chytrém telefonu. Otázkou je i rozsah učiva a idea zaměřit se pouze na hlavní předměty a upozadit výchovy, kterou se snaží někteří prosazovat.

Jedním z možných řešení, jak neupozadit výchovy, respektive výtvarnou výchovu, by mohla být nabídka platformy, kde by již byly zpracované výtvarné aktivity. Některé takové projekty jsou již na světě. Zmínit můžete například projekt *Bez názvu. Nedatováno*. vytvořený Pedagogickou fakultou Univerzity Palackého. Na jejich webových stránkách i facebookové stránce najdeme metodickou podporu v podobě pracovních listů (obr. 8), návrhy tvůrčích činností nebo výukové karty. (Univerzita Palackého v Olomouci, 2020). Česká televize, která velmi rychle reagovala na danou situaci, přispěla k distanční výuce výukovým pořadem UčiTelka, na jejíchž webových stránkách je také sekce výtvarná výchova. (CT edu, 2019).

Obr. 7

Všechny zmíněné formy sdílení a možnosti sdílení jsou reálné i pro výuku výtvarné výchovy, která by určitě neměla být z distanční výuky u předškolních dětí vyloučena, a to z důvodů uvedených v kapitole 1. Výtvarná výchova v mateřských školách tady a teď. Pro učitele byla krizová situace i novou zkušeností ve smyslu, že se ve větší míře stali i tvůrci výtvarných didaktických materiálů a pro inspiraci využívali různé zdroje (Pinterest, webové stránky, facebookové stránky, skupiny nebo umění

⁸ Povinná školní docházka v preprimárním vzdělávání je pouze u předškolních dětí, tzn. Děti ve věku šesti, případně sedmi let.

samotné). Museli brát i zřetel na materiál, který se použije při tvorbě. Ne každá rodina disponuje potřebným výtvarným vybavením, což na jednu stranu může být omezující, ale na druhou stranu to dává prostor pro kreativitu a tvořivost učitelů i dětí (obr. 8).

Obr. 8

2 Rodič v roli učitele

Ve všech vzdělávacích přístupech je rodič zastoupen jako spolutvůrce. Spoluúčast rodičů je zakotvena i v RVP PV, kdy spolupráce funguje na základě partnerské vztahu. Rodiče mají možnost podílet se na dění ve škole, spolupodílet se na plánování programu mateřské školy, účastnit se programů, vstupovat do her svých dětí a spolupodílet se na řešení vzniklých problémů (RVP PV, 2018). Je otázkou, do jaké míry se takto rodiče ve skutečnosti mají možnost zapojit. Existují i přístupy, které rodiče zainteresují do procesu vzdělávání mnohem více. Tito rodiče pak v krizi mají určitý náskok. Příkladem může být výše zmíněný filozofický směr Reggio Emilia, který přijímá rodiče jako partnera ve vzdělávání dětí, jehož role v učení dítěte je klíčová. Snaží se rodiče zapojit do projektů učení a vytvářejí tak společnou komunitu pro vzdělávání a výchovu svých dětí. Učitelé a rodiče spolu více komunikují. Škola zve rodiče na společné akce s dětmi, ale také na akce určené pouze pro rodiče, aby tak rodiče mohli sdílet své problémy a zájmy, vzdělávat se v oblasti rodičovství. (Reggio Emilia, nd). V krizové situaci se rodič stává rovnocenným partnerem učitele. Pro mnohé zúčastněné je to naprosto nová situace. Mají společný cíl a velmi důležitá je efektivní komunikace mezi nimi, která zajistí efektivní vzdělávání. Pedagogové při tvorbě aktivit pro distanční vzdělávání by měli brát na zřetel, že přílišné zatížení rodičů může být nežádoucí a pro rodiče demotivující. Vcítění se do rodičů, kteří mají home-office a musí plnit své pracovní povinnosti je naopak žádoucí, protože potřebují zaměstnat děti právě činnostmi, které zvládnou samy, případně s malou dopomocí. Z výzkumné zprávy vydané 14. dubna 2020 Matematicko-fyzikální fakultou UK vyplívají tři problémy – nedostatek času, omezené zdroje a nedostatek vědomostí a dovedností. „Řada rodičů chodí do zaměstnání nebo musí odvést z domova stejné množství práce jako obvykle ... V rodině je často více dětí, je tedy třeba se učit s několika školáky nebo se postarat o mladší dítě, aby nerušilo starší dítě při práci... V rodině často není dostatek počítačových zařízení, a tak nastávají situace, že na jednom rodinném počítači musí rodič vykonávat home-office a zároveň by na něm měla probíhat výuka jednoho i více dětí... Nevědí například, jak dítě motivovat či jak mu látku vysvětlit.“ (Matematicko-fyzikální fakulta Univerzita Karlova, 2020).

Závěr

Na začátku jsme si definovali stěžejní otázky týkající se výtvarné výchovy v preprimárním vzdělávání. Výuka výtvarné výchovy je založena na dlouholeté tradici vzhledem k harmonogramu školy. Do popředí se dostávají další přístupy, které jsou postavené na jiných pilířích a možná více reflektují potřeby dané doby. Erudovanost pedagogického sboru se značně liší učitel od učitele, škola od školy. Významnou roli v tom hraje vzdělání i zákonná povinnost dovzdělávat se a splňovat kvalifikační předpoklady, které jsou nastavené velmi široce. Přínosem by nám mohl být Rámcový vzdělávací program, který se jeví jako značně kvalitní. Avšak interpretace a následná transformace na Školní vzdělávací program je velmi diferenciovaná, je v rukou učitelů a realita je často vzdálená počáteční vizi. Způsoby, jak vyučovat výtvarnou výchovu na dálku tu jsou. Postupem času je rozpoutáván společenský diskurz na toto téma a neustále se přichází na nové platformy, zdokonalování stávajících metod, vytváření výukového materiálu a vyvíjení podpůrného softwaru. Doufejme, že vyřazení výchov se nestane platným paradigmatem pro distanční vzdělávání a že i přes výuku na dálku bude zachována výtvarná a tvůrčí aktivita.

„Příspěvek ani jeho souvisejší pasáže nebyly publikovány a nebyly odevzdány k publikování v jiném časopisu, sborníku nebo monografii.“

Literatura

CT edu (2019). *Výtvarná výchova*. <https://edu.ceskatelevize.cz/>

Exler, P. (2015). *Využití projektové metody ve výtvarné výchově s artefietickými postupy*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (2013-2020). *RVP PV leden 2018*.

<https://www.msmt.cz/file/45304/>

MFF CUNI (2020). *Rodiče v roli pedagogů. Předběžné výsledky dotazníkového šetření Vzdělávání doma*. <https://www.mff.cuni.cz/cs/verejnost/anketa-jaro-2020/setreni-vzdelavani-doma-ver200414.pdf>

Reggio Emilia (nd). *Příběh o Reggio Emilia*. <http://www.reggioemilia.cz/cs/principy.php>

Safirka (nd). *Rodič jako partner*. <http://www.safirka.cz/rodic-jako-partner>

Stadlerová, H. a kol. (2011). *Východiska a inspirace pro výtvarnou tvorbu dětí v předškolním vzdělávání*. Masarykova univerzita.

Stehlíková Babyrádová, H. (2014). *Výtvarný projev dítěte předškolního věku v jednadvacátém století*. Univerzita Palackého v Olomouci.

Univerzita Palackého v Olomouci (2020). *Jak se vzdělávat ve výtvarné výchově doma? Recept nabídla Pedagogická fakulta UP*. <https://www.upol.cz/nc/covid-19/zprava/clanek/jak-se-vzdelavat-ve-vytvarne-vychove-doma-recept-nabidla-pedagogicka-fakulta-up/?fbclid=IwAR2eyl3JqnYsrabt03tSx1q6ZVBR6yDgwbJt3MiH4GfSpdr79pK6pTp-ar0>

Název – anglicky: Art education in distance education of kindergartens in the Czech Republic.

Anotace – anglicky: The paper deals with teaching of art education of children in Czech kindergartens using distance education. It reflects the current situation of full-time teaching of art education, and ascertains what the possibilities and forms of teaching in distance mode are, how to share teaching material, what inspirational sources for material creation can be including demonstrations and possibilities of mediating art in order to maintain aesthetic and creative art activity. It is based on the Framework Educational Programme for Preschool Education, and it considers aspects of incorporation of distance education. It also introduces the issue from the parents' point of view as parents are indispensable partners in distance education, for both the teacher and the child, and it describes what the associated risks are.

Klíčová slova – anglicky: art education, kindergarten, distance education, aesthetics, art mediation, art activity, framework educational program

Autor

Mgr. Magda Strouhalová

Katedra výtvarné výchovy

Pedagogická fakulta

Masarykova univerzita

Brno

Česká republika

maggda@email.cz